

DIALOGISUUDEN LÄHTEILLÄ: OPPIHISTORIALLINEN NÄKÖKULMA BAHTININ DIALOGISEEN KIELIKÄSITYKSEEN¹

Mika Lähteenmäki, Jyväskylän yliopisto, Kielten laitos

Tässä artikkelissa tarkastellaan Bahtinin dialogisen kielikäsitteiden muotoutumiseen vaikuttaneita tekijöitä ja keskitytään erityisesti dialogin ja eripuheisuuden käsitteiden kehitykseen. Bahtinin näkemyksillä on yhtymäkohtia varhaisen neuvostososiolingvistiikan edustajien kirjoituksiin, joiden keskeinen teema oli kielen sosiaalinen stratifikaatio. Tämä kertoo siitä, että Bahtin ei työskennellyt intellektuaalisessa tyhjiössä, vaan tarkasteli kielen problematiikkaa aikalaisteksteissä ja neuvostokielitieteessä ajankohtaisten kysymysten valossa. Toisin kuin tuon ajan ”vulgaari sosiologismi”, jonka mukaan kieli heijastaa mekaanisesti yhteiskunnan sosioekonomista rakennetta, Bahtin sulki yhteiskunnan sosioekonomisen rakenteen analyysinsä ulkopuolelle. Bahtinin omaperäisyys ei perustu niinkään hänen näkemykseensä kielen sosiaalisesta kerrostuneisuudesta, vaan pikemminkin sen dialogiseen tulkintaan ja ilmiön soveltamiseen romaaniteoriassaan. Monista temaattisista ja terminologisista yhteneväisyyksistä huolimatta Bahtinin dialoginen kielikäsite ei ole palautettavissa hänen lähteisiinsä, vaan se on enemmän kuin osiensa summa.

Avainsanat: Bahtin, dialogisuus, eripuheisuus, kielisosiologia.

JOHDANTO

Mihail Bahtinia (1895–1975) on usein pidetty yksinäisenä nerona, joka kehitti dialogisen näkemyksensä kielestä intellektuaalisessa tyhjiössä eristyksissä muusta tiedemaailmasta. Aina 1990-luvun puoliväliin saakka Bahtin-tutkimukselle oli leimallista Bahtinin omaperäisyyden ja hänen ajatustensa ainut-

kertaisuuden korostaminen, mikä osaltaan loi myyttistä kuvaa hänestä. Etenkin venäläisessä Bahtin-tutkimuksessa on korostettu ajatusta Bahtinista ”epävirallisena” ajattelijana, jonka kieltä, kirjallisuutta ja kulttuuria koskevat näkemykset olisivat olleet vastakkaisia virallisen neuvostotieteen edustajien näkemyksille. Käsitystä Bahtinin ulkopuolisuudesta ovat osaltaan vahvistaneet myös monet biografiset seikat. Bahtin pidätettiin vuonna 1928 syytettynä osallistumisesta neuvostovastaiseen toimintaan, mikä johti sisäiseen karkotukseen ja vaikeutti hänen työnsaanti- ja julkaisumahdollisuuksiaan Neuvostoliitossa ratkaisevas-

Kirjoittajan yhteystiedot:
Mika Lähteenmäki
Sähköpostiosoite: mika.k.lahteenmaki@jyu.fi

Jyväskylän yliopisto, Kielten laitos
PL 35, 40014 Jyväskylän yliopisto

University of Jyväskylä, Department of Languages
P.O.Box 35, 40014 University of Jyväskylä

¹ Kiitän Tapani Lainetta perusteellisista kommentteista, jotka hän on esittänyt luettuaan artikkelin aikaisemman version.

ti. Suuri osa Bahtinin tuotannosta onkin julkaistu postuumisti käsikirjoitusten pohjalta. Myös se, että Bahtinille myönnettiin tohtorin väitöskirjaksi tarkoitettua työstä vain alempi tieteiden kandidaatin oppiarvo vuonna 1952 peräti viisi vuotta kestäneen tarkastusprosessin jälkeen, on vahvistanut käsitystä Bahtinin näkemysten ja virallisen neuvostotieteen yhteismitattomuudesta. Nykytutkimuksen valossa näkemystä Bahtinin poikkeuksellisesta omaperäisyydestä ja ulkopuolisuudesta on kuitenkin pidettävä virheellisenä; myös Bahtinilla oli lähteensä. Viimeaikainen kriittinen tutkimus osoittaa, että Bahtinin ajattelu nivoutuu kiinteästi sekä länsimaisiin että venäläisiin ajatussuuntauksiin, joista monet hänen keskeisistä käsityksistään ammentavat (ks. esim. Poole, 1998; Brandist, 2003a, 2004a, 2004b; Lähteenmäki, 2002a).

Tässä artikkelissa tarkastellaan Bahtinin dialogisen kielikäsitteiden muotoutumiseen vaikuttaneita tekijöitä ja keskitytään erityisesti dialogin ja kielen kerrostuneisuuden käsitteiden kehitykseen vuosina 1929 ja 1963 ilmestyneiden Dostojevski-kirjan eri versioiden sekä vuosina 1934–1935 kirjoitetun esseän *Slovo v romane* (Sana romaanissa) pohjalta². Yhtäältä korostetaan, että Bahtinin kieltä käsittelevien kirjoitusten ja varhaisen neuvostososiolingvistiikan edustajien töillä on hyvin paljon yhteistä, mikä kertoo siitä, että Bahtin tarkasteli kielen problematiikkaa aikalaiskontekstissa ja neuvostokielitieteessä ajankohtaisten kysymyksenasettelujen valossa. Toisaalta pyrin osoittamaan, että monista temaattisista ja terminologisista yhteneävyyksistä huolimatta Bahtinin kielitieteelliset ajatukset eivät ole palautettavissa niiden mahdollisiin lähteisiin. Merkittävin syy tähän on, että Bahtinin lähestymistapa kielen problematiikkaan on lähtökohtaisesti erilainen

² Bahtinin tekstien osalta viitataan sekä venäjänkieliseen alkutekstiin että englanninkokseen, jos sellainen on olemassa.

kuin häneen vaikuttaneiden kielen sosiaalista luonnetta tarkastelleiden neuvostokielitieteilijöiden.

KIELI JA DIALOGI

Vuonna 1929 ilmestyneessä teoksessaan *Problemy tvorčestva Dostojevskogo* (Dostojevskin tuotannon ongelmia) Bahtin tarkastelee dialogin käsitettä osana uutta romaanin tyylioppia, jonka kohteena ovat Dostojevskin polyfoniset romaanit. Kyseinen Dostojevski-kirjan ensimmäinen versio on nähtävä osana laajempaa sosiologisen poetiikan hanketta, johon osallistuivat myös nk. Bahtinin piirin jäsenistä Valentin Vološinov (1895–1936) ja Pavel Medvedev (1892–1938) (ks. Laine ym., 2007). Teoksen ”sosiologisuus” heijastuu siinä käytetyssä ajan hengelle tyypillisessä marxilaisväyhteisessä terminologiassa, jota ei löydy enää teoksen vuonna 1963 ilmestyneestä toisesta versiosta³. Kirjan keskeinen filosofinen postulaatti, jota Bahtin havainnollisti Dostojevskin romaanien filologisen analyysin avulla, oli näkemys tekijän ja sankarin positioiden sulautumattomuudesta. Erotuksena monologisista romaaneista Dostojevskin tuotanto edusti Bahtinille uutta polyfonista kerrontatekniikkaa, jossa romaanin sankarit säilyttävät autonomisuutensa ja heidän äänensä ovat tasavertaisina tekijän äänen rinnalla. Näkemyksellä, jonka mukaan tekijä ja sankarit säilyttävät polyfonisessa romaanissa ainutkertaiset merkityspositionsa, on yhteys Bahtinin varhaisiin estetiikkaa ja etiikkaa koskeviin pohdiskeluihin, joissa hän korosti

³ Vuosi 1929 oli merkittävä siksi, että tieteen ”bolševisointi” ja ”porvarillisten” tutkijoiden ajojahti olivat päässeet täyteen vauhtiin eri tieteenaloilla. On siis mahdollista, että sosiologisen terminologian käyttö olisi ollut ainakin osin olosuhteiden sanelemaa. Bahtinin terminologia ei kuitenkaan vakuuttanut kaikkia aikalaiskriitikkoja, vaan häntä syytettiin eri tahoilta idealismin salakuljettamisesta sosiologian valepuvussa (ks. Bočarov 2000: 476)

toimijoiden positioiden ainutkertaisuutta ja heidän keskinäistä ulkopuolisuuttaan (ven. vnenahodimost'). Ulkopuolisuus ja ainutkertaisuus tekevät dialogin välttämättömäksi, mutta ovat samalla myös välttämätön ehto sen syntymiselle.

Dostojevski-kirjassaan Bahtin tarkastelee, miten dialogisuus ja polyfonia ilmenevät kerronnan tasolla Dostojevskin romaaneissa. Keskeiselle sijalle tarkastelussa nousevat Dostojevskin käyttämät eri tavat välittää vierasta puhetta. Bahtin (2000: 96) erittelee yksityiskohtaisesti vieraan puheen tai ”kaksiäänisen sanan” eri kategorioita, joita ovat ”yksisuuntainen kaksiääninen sana” (esim. stilisaatio), ”erisuuntainen kaksiääninen sana” (esim. parodia) sekä ”aktiivinen tyyppi” (esim. dialogin repliikki). Sama jaottelu löytyy vuonna 1963 ilmestyneestä teoksen toisesta versiosta *Problemy poetiki Dostojevskogo* (Dostojevskin poetiikan ongelmia). Kaksiääniselle sanalla ja vieraan puheen välittämiseksi on ominaista, että lausumassa on samanaikaisesti läsnä henkilön oma ääni että vieras puhe, jota hän samalla arvottaa. Kyse on siis kahden merkitysposition kohtaamisesta yhden lausuman sisällä, ja näiden positioiden suhde on Bahtinin mukaan dialoginen.

Vuosina 1934–35 kirjoitetussa esseessä *Slovo v romane* (Sana romaanissa) on havaittavissa vahvempia sosiologisia äänenpainoja kuin Dostojevski-kirjan ensimmäisessä versiossa. Bahtin (1975: 72–73, 1981: 259) toteaa sanan olevan läpeensä sosiaalinen ilmiö aina sen ”äännehahmosta abstrakteimpiin merkityskerrostumiin saakka” ja kritisoi samalla tyylioppia ”aidon filosofisen ja sosiologisen lähestymistävän” puuttumisesta. Kyseisessä tekstissä Bahtin lähestyy dialogisuutta eri näkökulmasta kuin Dostojevski-kirjassa, vaikka niissä molemmissa on kyse romaanin eriyllisten erityispiirteiden analyysistä eikä niinkään dialogisuuden lingvistisestä tarkastelusta. Hän tarkastelee dialogisuutta kielen

ideologisen kerrostuneisuuden ja sosiaalisen stratifikaation näkökulmasta ja erottaa kolme dialogisen suuntautuneisuuden alatyyppejä: 1) lausumien välinen dialoginen suhde yhden kielen sisällä, 2) ”sosiaalisten kielten” välinen dialoginen suhde kansalliskielen sisällä ja 3) eri kielten välinen dialoginen suhde saman kulttuurin sisällä (Bahtin, 1975: 88–89, 1981: 275). Lisäksi hän esittää, että sanoille on ominaista sisäinen dialogisuus, joka perustuu siihen, että kielen ilmaukset eivät viittaa tarkoitteeseensa suoraan, koska puhuja ei kohtaa kielenulkoista todellisuutta neitseellisenä, vaan ”jo puhuttuna” (Bahtin, 1975: 92, 1981: 279). Perusajatuksena on, että kieli ei viittaa todellisuuteen objektiivisesta ”3. persoonan” perspektiivistä, vaan kielenkäyttö on sidoksissa puhujan näkökulmaan ja hänen ideologiseen positioonsa. Puhujat käsitteellistävät ja arvottavat kielenulkoista todellisuutta omista ideologisista positioistaan antaen sille erilaisen tulkinnan. Viitattaessaan tarkoitteeseen puhuja viittaa samalla vieraaseen puheeseen eli siihen, mitä tarkoitteesta on aikaisemmin sanottu ja millä tavalla sitä on arvotettu.

Sisäisen dialogisuuden kannalta on myös olennaista, että puhujan tuottamat lausumat edellyttävät toisten olemassaoloa, sillä ne on välttämättä suunnattu *toiselle*. Samalla kielen ilmauksia ei tuoteta tyhjiössä, vaan ne ovat reaktioita johonkin niitä edeltävään. Hänen mukaansa ”sana syntyy dialogissa siihen sisältyvänä elävänä vastauksena; sana muotoutuu dialogisessa kanssakäymisessä kohteeseen sisältyvän vieraan sanan kanssa” (Bahtin, 1975: 93, 1981: 279). Tässä mielessä kaikki kieli on dialogista, sillä tuottamamme ilmaukset ovat reaktioita johonkin niitä edeltävään ja ne vuorostaan synnyttävät reaktion vastaanottajassa. Näkemyksellä kielen dialogisuudesta on yhtymäkohta myös myöhemmän Wittgensteinin (1953: §222–271) privaattikieliargumenttiin, jossa hän korostaa, ettei ainoastaan yhden yksilön hallitsema merkkijärjestelmä

ole kieli, vaan kielen käsite edellyttää yhteisön olemassaoloa.

On syytä korostaa, ettei dialogisuus ole Bahtinille lingvistinen ilmiö, vaan kielellisen kanssakäymisen ominaispiirre, joka viime kädessä on seurausta subjektien positioiden sekä eri sosiaalis-ideologisten kielten sulautumattomuudesta. Vuonna 1963 ilmestyneessä Dostojevski-kirjan toisessa versiossa Bahtin (2002: 204, 1984: 182) rajaakin eksplisiittisesti dialogiset suhteet lingvistisen tarkastelun ulkopuolelle ja määrittelee niiden analyysin kuuluvaksi ”sanan elämää” tutkivan metalingvistiikan alaan. Metalingvistiikka viittaa niiden ”sanan elämän ilmiöiden tutkimukseen, jotka – aivan oikeutetusti – jäävät kielitieteen ulkopuolelle eivätkä ole vielä muotoutuneet erillisiksi tutkimusaloiksi” (Bahtin, 2002: 203, 1984: 181). Lingvistinen ja metalingvistinen näkökulma ovat Bahtinille toisiaan täydentäviä mutta erillisiä lähestymistapoja. On syytä korostaa, että Bahtin tarkoittaa lingvistiikalla lähinnä kielen rakenteiden tutkimusta, kun taas nykykielentutkimus on laajentunut alueille (esim. pragmatiikka ja diskurssintutkimus), jotka Bahtinin määritelmän mukaan kuuluisivat metalingvistiikan alaan. Metalingvistiikan käsite esiintyy ensimmäisen kerran jo vuosina 1959–1960 kirjoitetuissa muistiinpanoissa, jotka on julkaistu postuumisti nimellä *Problema teksta* (Tekstin ongelma) (Bahtin, 1996a). Bahtin siis siirtyi 1950-luvulla aikaisemmissa teksteissä hahmotellusta sanan sosiologiasta metalingvistiseen tematiikkaan, joka heijastuu tekstin tasolla mm. sosiologisen terminologian katoamisena.

Dialogin käsitteen historiallista ja intellektuaalista kontekstia on tarkasteltu varsin kattavasti Sergei Bočarovin Dostojevski-kirjan ensimmäiseen versioon laatimissa kommentaareissa, jotka on julkaistu Bahtinin koottujen teosten toisessa osassa (Bočarov, 2000). Tarkastellessaan teoksen syntyhistoriaa hän

analysoi mm. venäläisten ja saksalaisten kirjallisuudentutkijoiden näkemysten merkitystä Bahtinin dialogin käsitteen muotoutumisessa. Sen sijaan Bočarov näkee neuvostokielitieteen mahdollisen vaikutuksen Bahtinin kielitä koskeviin käsityksiin vähäisenä, mistä on osoituksena mm. se, että hän toteaa dialogista puhetta tutkineen Lev Jakubinskin merkityksen olleen ”stimuloiva, muttei konseptuaalinen” (Bočarov, 2000: 466). Sen sijaan monet muut tutkijat ovat antaneet suuremman painoarvon Jakubinskin näkemyksille (Brandist, 2004b; Alpatov, 2005: 46–50; Brandist & Lähteenmäki, tulossa; Ivanova, 2000), minkä lisäksi hänen kollegansa Lev Ščerban (1915) tutkimus sorbin itämurteista on mainittu mahdollisena dialogisuuden esikuvana Jakubinskin vuonna 1923 ilmestyneen dialogista puhetta käsittelevän artikkelin ohella (Jakubinskij, 1986). Sekä Ščerba että Jakubinski olivat puolalaisvenäläisen kielitieteilijän Jan Baudouin de Courtenayn oppilaita ja näkyviä hahmoja Petrogradin, sittemmin Leningradin, kielitieteessä.

Vuonna 1915 julkaistussa murretutkimuksessaan Ščerba ei tarkastele suoraan dialogimuotoista kieltä ja sen kielellisiä piirteitä, vaan viittaus dialogiin sisältyy pelkästään yhteen alaviitteeseen, jossa tekijä toteaa, että kerätessään aineistoa talonpoikien parissa hän ei kuullut lainkaan monologeja, vaan kerronta eteni katkonaisten dialogien muodossa. Ščerba siis kiinnittää huomiota siihen, että lukutaidottomille talonpojille kirjoitetulle kielelle ominainen monologi on muotona vieras, ja heidän suullinen esityksensä on dialogimuotoista. Sen sijaan Jakubinskin vuonna 1923 ilmestyneessä artikkelissa *O dialogičeskoj reči* (Dialogisesta puheesta) dialogimuotoisen kielen erityispiirteitä tarkastellaan varsin yksityiskohtaisesti. Jakubinski tarkastelee artikkelissaan kasvokkaiselle dialogille ominaisia piirteitä – mm. ilmeiden, eleiden ja intonaation vaikutusta tilanteissa

– ja vertaa niitä kielenkäyttötilanteisiin, joissa osapuolet eivät ole välittömästi läsnä. Samalla hän kiinnittää huomiota viestintäkanavan merkitykseen; viestilapuin käytävä dialogi rakentuu eri tavoin kuin suullinen dialogi. Kollegaansa Ščerbaan viitaten Jakubinski korostaa kasvokkaisen dialogin olevan kielen luonnollinen olomuoto, jonka määrittävä ominaisuus on kanssakäymiseen osallistujien välitön läsnäolo (Jakubinskij, 1986: 31). Tämän perusteella dialogimuotoinen kanssakäyminen on erotettava sekä suullisesta että kirjallisesta monologista, vaikka Jakubinski huomauttaa, että muodoltaan monologinen esityskin synnyttää vastaanottajassa tarpeen reagoida siihen (Jakubinskij, 1986: 35).

Ščerba ja Jakubinski ymmärtävät dialogin varsin suppeasti erotuksena Bahtinin sille antamasta merkityksestä. Korostaessaan dialogin luonnollisuutta ja ensisijaisuutta monologiin nähden he tarkastelevat dialogia nimenomaan puhutulle kanssakäymiselle ominaisena muotona eivätkä anna sille syvempää kielen ontologiaa koskevaa merkitystä, jolle taas Bahtinin dialoginen kielikäsitys rakentuu. Itse asiassa Bahtin kritisoi esseessä *Slovo v romane* (Sana romaanissa) oman aikansa kielitiedettä siitä, että dialogi on ymmärretty pelkästään kompositiomuotona (Bahtin, 1975: 92, 1981: 279), mikä on ominaista sekä Ščerban että Jakubinskin pohdiskeluille. Bahtinin esseen julkaistussa versiossa ei ole viitasta Jakubinskin dialogiartikkeliin, vaikka on ilmeistä, että kritiikki on suunnattu nimenomaan häneen. Yksi esseen käsikirjoitusversio on kuitenkin säilynyt Boris Zalesskin arkistossa, ja kyseisessä versiossa on eksplisiittinen viittaus Jakubinskin edellä mainittuun artikkeliin⁴.

Jakubinskin ja Ščerban tavoin Bahtin näkee dialogin kielen luonnollisena olomuotona, mutta hänen dialogille antamansa merkitys

on huomattavasti laajempi ja syvempi kuin hänen edeltäjillään. Keskeinen ero Bahtinin kielen dialogisuutta koskevien kirjoitusten ja Ščerban sekä Jakubinskin pohdiskelujen välillä on, että jälkimmäisille dialogi on esitystapa ja kielen kompositiomuoto, kun taas Bahtin ymmärtää dialogisuuden subjektien positioiden (Dostojevski-kirja) ja sosiaalideologisten kielten (Sana romaanissa) sulautumattomuutta ja autonomiaa koskevana filosofisena periaatteena, joka heijastuu kielen dialogisuutena. Positioiden ainutkertaisuuden vuoksi todellisuuden hahmottaminen ja käsitteellistäminen edellyttävät dialogia, jonka mahdollistaa kielen (tai muun merkkijärjestelmän) olemassaolo

KIELEN KERROSTUNEISUUS

Esseessä *Slovo v romane* (Sana romaanissa) Bahtin kritisoi näkemystä yhdestä yhtenäisestä kielestä ja tarkastelee sen asemaa eurooppalaisten kansallismaiden ja kansalliskielten synnyssä. Hän korostaa, että ajatus kielestä yhtenäisenä kokonaisuutena on teoreettinen ja ideologinen konstruktio, jolla on pitkä historia läntisessä maailmassa. Bahtinin mielestä yhtenäisen kielen käsitteen syntyminen vaikuttivat poliittiset ja ideologiset motiivit, ja sen keskeistä asemaa filosofiassa ja kieliteorioissa selittävät ”eurooppalaisten kielten spesifit sosiohistorialliset kohtalot ja ideologisen sanan kohtalot” (Bahtin, 1975: 83, 1981: 270). Tässä mielessä yhtenäisen kielen käsite voidaan nähdä erilaisten keskihakuisen poliittisten ja ideologisten tendenssien tuotteena, joiden tavoitteena on ollut luoda ja standardisoida kansallisia kieliä sekä lujittaa kansallista yhtenäisyyttä.

Bahtin hylkää näkemyksen yhtenäisestä kielestä, joka olisi yhteinen kaikille kieliyhteisön jäsenille, ja tarkastelee kielessä ilmenevää maantieteellistä, sosiaalista, funktionaalista ja genreihin liittyvää vaihtelua sekä sitä, miten

⁴ Tiedon on vahvistanut käsikirjoitusta tutkinut Nikolai Pan'kov (sähköpostiviesti 5.11.2003).

kielen kerrostuneisuutta voidaan hyödyntää romaanikerronnassa. Bahtinin (1975: 76, 1981: 262–263) mukaan kansalliset kielet ovat sisäisesti jakaantuneet ”sosiaaliisiin murteisiin, tyyppilliseen ryhmäkäyttäytymiseen, ammattikieliin, genreen kielisiin, sukupolvien ja ikäryhmien kielisiin ja niin edelleen”. Hän sivuaa ajatusta kielen kerrostuneisuudesta jo vuonna 1929 ilmestyneessä teoksessa *Dostojevskin tuotannon ongelmia*, jossa hän toteaa, että ”tiettyinä aikakautena jokaiselle sosiaaliselle ryhmälle ovat ominaisia sen oma tapa aistia sana sekä oma kielellisten mahdollisuuksien ala” (Bahtin, 2000: 99). Bahtin lähestyy kieltä aikapaikkaisena ja historiallisena ilmiönä, jonka dynaamista luonnetta ei voida ymmärtää Saussuren synkronian näkökulmasta, joka kuvaa kieltä sosiaalisena normijärjestelmänä eikä empiirisenä ilmiönä. Bahtin korostaa, että tarkasteltaessa kieltä ajassa ja paikassa kehkeytyvänä ilmiönä yksittäinen kieli – esim. suomen kieli – ei ole yhtenäinen monoliittinen kokonaisuus, vaan sille on ominaista dynaamisuus ja kerrostuneisuus.

Bahtin käyttää kielen kerrostuneisuudesta venäjänkielistä termiä *raznorečie*, joka on käännetty englanniksi – ja usein myös suomeksi – kreikkalaisperäisellä sanalla *heteroglossia* (ks. esim. Lähteenmäki, 2002b). Venäjänkielisellä sanalla on kaksi eri merkitystä, jotka molemmat liittyvät olennaisesti Bahtinin käsitteelle antamaan sisältöön. Sana *raznorečie* tarkoittaa ’sanojen ja ajatusten ristiriitaisuutta, erimielisyyttä’, mutta sillä on myös vanhentunut filologinen merkitys ’murre, kielen tai murreryhmän variantti’ (Tolkovyj slovar’ russkogo jazyka, s.v. *raznorečie*). Bahtinilla termi *raznorečie* viittaa yhtäältä kielen kerrostuneisuuteen eli erilaisen kielimuotojen moninaisuuteen yhden kansalliskielen sisällä ja toisaalta siihen, että kyseiset kielimuodot antavat todellisuudelle erilaisen ideologisen tulkinnan, jotka voivat olla ristiriidassa keskenään. Käytän termin

raznorečie suomenkielisenä vastineena sanaa *eripuheisuus* erotuksena *erikielisydestä* (ven. *raznojazyčie*) ja *monikielisydestä* (ven. *mnogojazyčie*), jotka ovat muita Bahtinin mainitsemia kielellisen monimuotoisuuden ilmentymiä.

Eripuheisuus ei ole Bahtinille ensisijaisesti lingvistinen ilmiö, eikä hän ole juuri lainkaan kiinnostunut siitä, millaisten kielellisten piirteiden suhteen eri kielimuodot – esim. eri yhteiskuntaluokkien tai ammattiryhmien kielet – eroavat toisistaan. Hän toteaaakin, että kielen sosiaalinen differentiaatio ei välttämättä heijastu suoraan kielen rakenteen tasolla, vaan tavoissa käyttää ja painottaa kielen yksiköitä (Bahtin, 1975: 102, 1981: 290). Bahtinia kiinnostaakin kielen kerrostuneisuuden ”intentionaalinen” ulottuvuus. Jokainen eripuheisuuteen sisältyvistä kielimuodoista edustaa tiettyä ideologista näkökulmaa maailmaan, tiettyä tulkintaa kielenulkoisesta todellisuudesta. Eri kielimuodoissa on siis kyse todellisuuden sanallisen jäsentämisen eri muodoista. Bahtin ajattelee, ettei kieli ole neutraali ”luonnon peili”, joka heijastaisi sellaisenaan kielien ulkoisen todellisuuden rakentumista, vaan eri kielimuodoista koostuva kokonaisuus, jossa kukin kielimuoto tulkitsee ja jäsentää kielenulkoista todellisuutta omalla tavallaan.

Kielen kerrostuneisuudesta ja sen ideologiasta luonteesta seuraa, että yksittäinen kieli on dynaaminen eri sosiaaliisiin ja ideologisiin ryhmiin identifioituvien kielimuotojen kirjo, joka on jatkuvassa muutoksen ja kamppailun tilassa. Bahtinin (1975: 83, 1981: 270) mukaan kielessä on samanaikaisesti läsnä sekä keskihakuisia että keskipakoisia voimia. Keskihakuiset voimat tähtäävät yhden yhtenäisen kielen vakiinnuttamiseen yhteisössä, kun taas keskipakoiset voimat lisäävät ja syventävät kielen moninaisuutta ja kerrostuneisuutta. Bahtinin mukaan

Jokainen konkreettinen lausuma on sekä keskihakuisten että keskipakoisten voi-

mien leikkauspiste. [...] Jokainen lausuma edustaa ”yhtenäistä kieltä” (keskihaikuisia voimia ja tendenssejä) ja samalla historiallista erikielisyyttä (keskipakoisia kerrostavia voimia). (Bahtin, 1975: 85, 1981: 272.)

Bahtinille kielimuotojen moninaisuus ja niiden välinen kamppailu ovat kaikille kielille ominaisia piirteitä. Yhtenäinen kieli sen sijaan ei ole kielenkäyttäjän näkökulmasta annettu, vaan teoreettinen luomus, jonka olemassaolo oletetaan tietyissä kulttuurisissa käytänteissä. Kielenkäyttäjän näkökulmasta kieli koostuu joukosta kielenulkoista todellisuutta eri tavoin jäsentävistä ja arvottavista ideologisista kielistä, joista valitsemalla yksilö muodostaa oman ”äänensä”.

Bahtin kirjoitti esseen *Slovo v romane* (Sana romaanissa) aikana, jolloin neuvostokielitieteessä kehitettiin marxismiin tukeutuvaa sosiologista lähestymistapaa kieleen (ks. Brandist, 2003a, 2003b). Perusolettamuksena oli, että kieli on sosiaalinen ilmiö, minkä vuoksi sitä ei voi tarkastella luonnon objektina. Keskeisenä tutkimuskohteena olivat kielen ja yhteiskunnan väliset suhteet, ja tuona aikana julkaistiin useita tutkimuksia, joissa tarkasteltiin mm. eri yhteiskuntaluokkien puhumia kielimuotoja. Varhaisessa neuvostososiolingvistiikassa kieli nähtiin päällysrakenteeseen kuuluvana ilmiönä, jonka katsottiin heijastavan yhteiskunnan sosioekonomista perustaa. Jyrkimmän tulkinnan mukaan, jota edusti mm. Nikolai Marr, kielen rakennepiirteiden ja yhteiskunnan sosioekonomisen rakenteen välillä on kausaalisuhde, mistä seuraa, että sosioekonomiselta rakenteeltaan samanlaisissa yhteiskunnissa puhuttavien kielten välillä voidaan havaita typologisia yhteneväisyyksiä (ks. Alpatov, 2004.). Näkemykseen sosioekonomisten ja lingvististen rakenteiden isomorfsuudesta perustui käsitys kielen luokkakantaisuudesta, jonka mukaan kapitalistisessa

yhteiskunnassa eri yhteiskuntaluokat puhuvat eri kieliä (ks. Lähtenmäki, 2006).

Bahtinin kielen sosiaalista ja ideologista kerrostuneisuutta koskevat pohdiskelut olivat hyvin ajankohtaisia ja noudattivat tematiikaltaan niitä tutkimuksellisia linjauksia, joita neuvostokielitieteessä tehtiin 1920–30-lukujen taitteessa (ks. esim. Brandist, 2003b). Merkittävin tuon ajan kielen sosiaalista stratifikaatiota tutkinut neuvostolingvisti oli Jakubinski, joka Leontjevin mukaan käytännössä johti Leningradin tiede-elämää 1920- ja 1930-luvuilla (Leont’ev, 1986: 6). Jakubinski tunnettiin syvällisenä lingvistinä ja taitavana organisaattorina, ja hän oli ”täynnä omapersäisiä ajatuksia, jotka hän mielellään jakoi kaikkien kanssa” (Zinder & Stroeva, 1999: 210). Hän oli varsin monitahoinen tutkija, joka siirtyi varhaisten töiden osittain psykologistis- ja idealistissävyytteisistä näkemyksistä selkeään sosiologiseen metodiin lähestyen Marrin ”vulgaaria sosiologiaa”. Jakubinski tarkasteli kielen sosiaalista stratifikaatiota kapitalistisessa yhteiskunnassa sekä sen ideologista ulottuvuutta vuosina 1930–31 julkaistuissa artikkeleissaan, joissa hän käytti erikielisyyden (ven. *raznojazzyčie*) ja puhemetodin (ven. *rečevoj metod*) käsitteitä, jotka ovat lähellä Bahtinin eripuheisuuden käsitettä (ks. Brandist, 2004b).

Jakubinski hyväksyi 1920–30-lukujen neuvostolingvistiikassa vallinneen näkemyksen kielen luokkakantaisuudesta, mutta hänen mukaansa se ei näy niinkään kielen ”formaalis-teknessä” tai lingvistiisissä ominaisuuksissa, vaan erilaisissa tavoissa käyttää kaikille yhteiskuntaluokille yhteistä kieltä. Eri yhteiskuntaluokille kehittyi niille ominainen tapa käyttää kieliainesta, mistä seuraa, että proletariaatti erottuu muista yhteiskuntaluokista sille ominaisen ”puhemetodin” osalta. Puhemetodi ilmenee ”tavassa käyttää kansalliskielen kieliainesta, suhtautumisessa tähän ainekseen, tavassa poimia siitä konkreettisen

päämäärän saavuttamiseksi tarvittavia faktoja sekä suhtautumisessa näihin faktoihin ja niiden arvottamisessa” (Jakubinskij, 1931: 32).

Jakubinskin puhemetodin käsitteellä on selkeä yhtymäkohta Bahtinin ajatteluun, sillä he molemmat korostavat, että olennaista eivät ole eri kielimuotojen väliset lingvistiset erot, vaan se, millä tavoin kielen yksiköitä käytetään ja miten niitä arvotetaan. He siis hylkäävät Marrin ja hänen seuraajiensa käsityksen, jonka mukaan eri yhteiskuntaluokkien puhumat kielimuodot olisivat itse asiassa eri kieliä. Toisaalta Jakubinski katsoo ”vulgaarimarxilaisten” lingvistien hengessä, että kielen sosiaalinen stratifikaatio heijastaa mekaanisesti yhteiskunnan luokkajakoa, mikä erottaa hänet Bahtinista, joka sulkee erilaiset sosioekonomiset tekijät tarkastelunsa ulkopuolelle. Jakubinskin mukaan työväestön ja maaseutuväestön käyttämien kielimuotojen erot voidaan poistaa vain sosialistisessa yhteiskunnassa, koska vain ”proletariaatin diktatuuri, jonka päämääränä on yhteiskuntaluokkien hävittäminen, poistaa kaupungeissa ja maaseudulla puhuttavien kielten välisen ristiriidan” (Ivanov & Jakubinskij, 1930: 62–63).

Jakubinski korostaa, että kieli, jota työväestö käytti Neuvostoliiton alkuvuosina, ei ollut yhtenäinen, vaan proletariaatti jakaantui kielellisiin alaryhmiin. Proletariaatin kielelle oli siis ominaista erikielisyys (ven. *raznojazyčie*), jota Jakubinskin mukaan on olemassa kahda eri tyyppiä. Yhtäältä kielimuotojen moninaisuudessa on kyse eri ammattikielistä, jotka heijastavat työnjakoa ja joiden väliset erot ilmenevät etupäässä sanaston tasolla. Tämän tyyppinen erikielisyys ei Jakubinskin mukaan ”ole ristiriidassa työväestön objektivisten intressien kanssa” (Jakubinskij, 1931: 24). Toisaalta työväestön erikielisyys on seurausta siitä, että tehtaiden työntekijöiksi muuttaneet maaseutuväestön edustajat käyttävät alueellisia murteita kaupungeissa asuessaan. Tällainen ulkopuolelta tullut erikielisyys on

työväenluokalle vierasta, ja se on jäännös, josta tulisi päästä eroon, koska sillä ei ole tehtävää uudessa sosialistisessa yhteiskunnassa (Jakubinskij, 1931: 25).

Ensi näkemältä voi vaikuttaa siltä, että Jakubinskin ensimmäisen tyyppin erikielisyys, jossa on kyse eri ammattikielten kirjosta, olisi lähellä Bahtinin eripuheisuuden käsitettä. Käsitteitä erottaa kuitenkin se, että Bahtinille eri kielimuodot edustavat eri ideologisia näkökulmia, kun taas Jakubinski korostaa, että työväestön jakaantuminen eri ammattiryhmiin ja sitä heijastava erikielisyys eivät uhkaa kyseisen yhteiskuntaluokan ideologista yhtenäisyyttä. Kielen sosiaalisen differentiaation ja yhteiskunnan luokkarakenteen kausaalisesta suhteesta puolestaan seuraa, että Jakubinskin mukaan yhtenäinen kieli voidaan saavuttaa vain luokattomassa yhteiskunnassa, josta eri yhteiskuntaluokat olisi hävitetty (Ivanov & Jakubinskij, 1930: 62). Marxilaisen Jakubinskin ihanteena on luokaton sosialistinen yhteiskunta, joka olisi myös kielellisesti homogeeninen, koska kielen stratifikaatio on seurausta yhteiskunnan sosiaalisesta differentiaatiosta. Tämä on selvästi ristiriidassa Bahtinin näkemyksen kanssa, jonka mukaan monimuotoisuus ja dynaamisuus ovat kaikkien kielten ja kieliyhteisöjen luonteenomaisia piirteitä. Lisäksi erilaisten keskenään kamppailevien ideologisten näkökantojen samanaikainen olemassaolo ja moniarvoisuus ovat Bahtinille kulttuurisia itseisarvoja eivätkä jotain sellaista, josta pitäisi pyrkiä eroon.

Vaikka Bahtinin ja Jakubinskin näkemyksissä kielen sosiaalisesta ja ideologisesta kerrostuneisuudesta on havaittavissa yhtäläisyyksiä, Bahtinin esseen julkaistussa versiossa ei ole viittauksia Jakubinskin kirjoituksiin. Sen sijaan Bahtinin muistiinpanoissa vuodelta 1952, jotka sisältävät vuonna 1934–35 kirjoitetun esseen synopsiksen, on viittaus Jakubinskin vuonna 1923 ilmestyneeseen dialogista puhetta käsittelevään artikkeliin (ks.

Bahtin, 1996b). Kuten edellä mainittiin, sama viittaus löytyy myös esseen käsikirjoituksesta, joka on säilynyt Zaleskin arkistossa. Onkin todennäköistä, että kyseinen viittaus on poistettu julkaistusta versiosta toimitusvaiheessa, mutta poiston tarkoitusperiä voi vain arvailla. Sen sijaan on varmistunut, ettei esseen käsikirjoitus sisällä viittauksia Jakubinskin vuonna 1930–31 ilmestyneisiin kielen sosiaalista stratifikaatiota käsitteleviin artikkeleihin, vaikka ne ovat temaattisesti lähellä Bahtinin omia pohdiskeluja⁵. Näin ollen ei voida varmasti tietää, tunsiko Bahtin kyseiset tekstit ja missä määrin ne mahdollisesti vaikuttivat häneen omiin näkemyksiinsä.

Bahtinin ja Jakubinskin tekstien vertailu osoittaa, että Bahtinin näkemyksellä eripuheisuudesta ja erikielisydestä kielen kerrostuneisuuden ilmenemismuotoina on selkeä temaattinen yhteys Jakubinskin käsitykseen kielen sosiaalisen kerrostuneisuuden luonteesta. Jakubinskin näkemykset olivat myös laajemmin hyväksytyjä 1930-luvun alussa, mistä on osoituksena mm. se, että Viktor Žirmunski totesi näkemyksensä kansalliskielten syntymisestä ”vastaavan pääosin Jakubinskin esittämää kantaa” (Žirmunskij, 1936: 3). Tämä kertoo siitä, että Bahtinin kielen kerrostuneisuutta koskevat näkemykset eivät suinkaan olleet täysin uniikkeja ja omaperäisiä, vaan ne kuvastavat neuvostokielitieteessä 1920- ja 30-lukujen taitteessa vallinnutta henkistä ilmapiiriä.

Yhtäältä on selvää, että yhteneväisyydet Bahtinin ja leningradilaisten kielisosiologien näkemysten välillä ovat ilmeisiä. Toisaalta olisi liioiteltua väittää, että Bahtin olisi ainoastaan passiivisesti toistanut Jakubinskin ja muiden Leningradin kielisosiologien aikaisemmin ilmaisia kantoja. Vaikka varhaisen

neuvostososiolingvistiikan näkemykset olivat monessa suhteessa aikaansa edellä, niille oli kuitenkin ominaista ”vulgaari sosiologismi”, jonka mukaan kieli heijastaisi mekaanisesti yhteiskunnan sosioekonomista rakennetta ja kielen rakenteiden ja sosioekonomisen perustan välillä olisi kausaalinen suhde. Bahtin taas ei viittaa marxilaiseen sosiologiaan ja sulkee yhteiskunnan sosioekonomisen rakenteen analyysin ulkopuolelle. Toisin kuin leningradilaiset sosiolingvistit Bahtin ei ollut niinkään kiinnostunut kielen sosiolingvistisestä analyysistä, vaan näki kielen kerrostuneisuuden vakiinnutettuna lingvistisenä tosiasiana, jota hän sovelsi romaanikerronnan tyylilliseen analyysiin esseessä *Slovo v romane* (Sana romaanissa). Bahtinin omaperäisyys ei siis perustu hänen näkemykseensä kielen sosiaalisesta kerrostuneisuudesta, vaan pikemminkin siihen, että hän antoi romaaniteoreettisissa pohdinnoissaan kyseiselle ilmiölle jalostuneemman dialogisen tulkinnan, joka erosi ratkaisevasti tuon ajan deterministisistä ”vulgaarimarxilaisista” näkemyksistä.

PÄÄTÄNTÖ

Bahtinin, Jakubinskin ja Ščerban käsitysten vertailu osoittaa, miten hankala vaikutuksen käsite on oppihistoriallisessa tarkastelussa (ks. Koerner, 1987). Tarkoitan tällä sitä, että on vaikea löytää suoraa tekstuaalista evidenssiä vaikutuksesta, vaikka vertailtavien tekstien välillä olisi havaittavissa temaattisia ja terminologisia yhteneväisyyksiä. Dialogia käsittelevien tekstien vertailu osoittaa hyvin, että Bahtinin dialogisuus käsitys on laadullisesti erilainen verrattuna Jakubinskin ja Ščerban näkemyksiin dialogista puhtaasti kompositiomuotona. Tähän on synnä se, että Bahtinin näkökulma sekä dialogisuuteen että kielen problematiikkaan on lähtökohtaisesti erilainen. Oppihistoriallisesta perspektiivistä tarkasteltuna dialogisuus on Bahtinille ensisi-

⁵ Nikolai Pan'kov, joka on tutkinut Sana romaanissa –esseen käsikirjoitusta on vahvistanut, ettei siinä ole viittauksia kyseisiin Jakubinskin artikkeleihin. (Sähköpostiviesti 5.11.2003.)

jaisesti autonomisten, toisiinsa sulautumattomien subjektien vuorovaikutuksen ominaispiirre, joka ilmenee selkeimmin kielellisen kanssakäymisen eri tasoilla. Lisäksi Bahtin näkökulma ei ole sosiolingvistinen, vaan hän lähestyy kielen problematiikkaa Dostojevskin romaanitaiteen ja myöhemmin koko romaanin genren erityislaadun näkökulmasta, tosin hyödyntäen neuvostososiolingvistien käsityksiä kielen kerrostuneisuudesta. Tämän vuoksi olisi vaikea perustella väitettä, että Jakubinski ja Ščerba olisivat vaikuttaneet merkittävästi Bahtinin dialogikäsitteeseen, vaikka on kiistämätön tosiasia, että Bahtin tunsikin Jakubinskin dialogista puhetta käsittelevän artikkelin, josta puolestaan löytyy viittaus Ščerbaan. Samoin on vaikea määrittellä, missä määrin aiemmat käsitykset ovat vaikuttaneet Bahtinin ajatusten muotoutumiseen, minkä luonteista mahdollinen vaikutus on ollut ja miten ratkaisevaa se on ollut.

Bahtinin esseen *Slovo v romane* (Sana romaanissa) ja Jakubinskin kielen sosiaalista stratifikaatiota koskevien kirjoitusten vertailu osoittaa, että selkeistä temaattisista yhteneväisyyksistä huolimatta Bahtinin eripuheisuuden käsite eroaa olennaisesti Jakubinskin puhemetodin ja erikielisyyskäsitteistä. Tilannetta vaikeuttaa vielä se, että hyvin samanhenkisiä kielen sosiaalista kerrostuneisuutta koskevia pohdiskeluja voidaan löytää myös monien muiden tuon ajan lingvistien teksteistä. Esimerkkeinä voidaan mainita Jan Baudouin de Courtenay (1963), Roza-lija Šor (1926) ja Žirmunski (1936), joiden kirjoituksista voidaan löytää katkelmia, jotka ovat temaattisesti erittäin lähellä Bahtinin kielen kerrostuneisuutta koskevia pohdintoja. Tämä kertoo siitä, että kielen sosiaalinen stratifikaatio oli ajankohtainen ja keskeinen tutkimuskysymys 1920–30-lukujen neuvostokielitieteessä. Sen sijaan, että Jakubinskia pidettäisiin Bahtinin sosiolingvististen näkemysten pääasiallisena lähteenä, olisin taipu-

vaisempi näkemään Jakubinskin 1930-luvun alussa ilmestyneet artikkelit osana laajempaa ”mielipiteiden ilmasto” (Koerner, 1987) ja intellektuaalista kontekstia, jossa myös Bahtinin esittämät näkemykset syntyivät.

LÄHTEET

- Alpatov, V.M. (2004). *Istorija odnogo mifa*. 2. täydennetty painos. Moskva: URSS.
- Alpatov, V.M. (2005). *Vološinov, Bahtin i lingvistička*. Moskva: Jazyki slavjanskikh kul'tur.
- Bahtin, M.M. (1975). Slovo v romane. Teoksessa *Voprosy literatury i estetiki*, (s. 72–233). Moskva: Hudožestvennaja literatura.
- Bahtin, M.M. (1981). Discourse in the novel. Teoksessa *The dialogic imagination: four essays by M.M. Bakhtin*, (s. 259–422). M. Holquist (toim.), C. Emerson & M. Holquist (käänt.). Austin and London: University of Texas Press.
- Bahtin, M.M. (1984). *Problems of Dostoevsky's Poetics*. C. Emerson (käänt.). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Bahtin, M.M. (1996a). Problema teksta. Teoksessa *Sobranie sočinenij*, tom 5, (s. 306–326). Moskva: Russkie slovari.
- Bahtin, M.M. (1996b). Dialog II. Teoksessa *Sobranie sočinenij*, tom 5, (s. 218–240). Moskva: Russkie slovari.
- Bahtin, M.M. (2000). Problemy tvorčestva Dostoevskogo. Teoksessa *Sobranie sočinenij*, tom 2, (s. 5–175). Moskva: Russkie slovari.
- Bahtin, M.M. (2002). Problemy poetiki Dostoevskogo. Teoksessa *Sobranie sočinenij*, tom 6, (s. 5–300). Moskva: Russkie slovari, jazyki slavjanskoj kul'tury.
- Baudouin de Courtenay, J. (1963). Jazyk i jazyki. Teoksessa *Izbrannye trudy po obščemu jazykoznaniju*, 2, (s. 67–95). Moskva: Izdatel'stvo Akadmii nauk SSSR.
- Bočarov, S.G. (2000). Kommentarii. Teoksessa M.M. Bahtin *Sobranie sočinenij*, tom 2, (s. 428–543). Moskva: Russkie slovari.
- Brandist, C. (2003a). Bakhtine, la sociologie du langage et le roman. Teoksessa P. Sériot (toim.), *Le discours sur la langue en URSS à l'époque stalinienne (épistémologie, philosophie, idéologie)*, *Cahiers de l'ILSL* 14, (s. 59–83). Lausanne: Université de Lausanne.

- Brandist, C. (2003b). The origins of Soviet sociolinguistics. *Journal of Sociolinguistics*, 7, 213–231.
- Brandist, C. (2004a) Voloshinov's dilemma: on the philosophical sources of the Bakhtinian theory of the utterance. Teoksessa C. Brandist, D. Shepherd & G. Tihanov (toim.), *The Bakhtin circle: in the master's absence*, (s. 97–124). Manchester: Manchester University Press.
- Brandist, C. (2004b). Mikhail Bakhtin and early Soviet sociolinguistics. Teoksessa C.A. Faraco, G. de Castro & L.E. Merkle (toim.), *Proceedings of the Eleventh International Bakhtin Conference*, (s. 145–153). Curitiba: Universidade Federal do Paraná.
- Brandist, C. & Lähteenmäki, M. (tulossa). Early Soviet linguistics and Bakhtin's essays on the novel of the 1930s. Teoksessa C. Brandist & K. Chown (toim.), *Politics and the Theory of Language in the USSR 1917–1938*. London: Anthem Press.
- Ivanov, A. & Jakubinskij, L.P. 1930. Klassovoj sostav sovremennogo russkogo jazyka: jazyk krest'ianstva. *Literaturnaja učeba*, 6, 51–66.
- Ivanova, I.S. (2000). Kontsepcija dialoga v rabotah L.P. Jakubinskogo i V.N. Vološinova. *Jazyk i rečevaja dejatel'nost'*, 3, 285–304.
- Jakubinskij, L.P. (1931). Klassovoj sostav sovremennogo russkogo jazyka: jazyk proletariata. *Literaturnaja učeba*, 7, 22–33.
- Jakubinskij, L.P. (1986). O dialogičeskoj reči. Teoksessa *Izbrannye raboty: jazyk i ego funkcio-nirovanie*, (s. 17–58). Moskva: Nauka.
- Koerner, E.F.K. 1987. On the problem of 'influence' in linguistic historiography. Teoksessa H. Aarsleff, L. Kelly, & H.-J. Niederehe (toim.), *Papers in the history of linguistics: proceedings of the third international conference on the history of language sciences*, (s. 13–28). Amsterdam: John Benjamins.
- Laine, T., Lähteenmäki, M., Medvedev, J. & Medvedeva, D. (2007). Pavel Medvedev ja sosiologinen poeetiikka. Teoksessa Pavel Medvedev, *Formaali metodi kirjallisuustieteessä: kriittinen johdatus sosiologiseen poeetiikkaan*, (s. 9–32) Tampere: Vastapaino.
- Leont'ev, A.A. (1986). Žizn' i tvorčestvo L.P. Jakubinskogo. Teoksessa L.P. Jakubinskii L.P. *Izbrannye raboty: jazyk i ego funkcio-nirovanie*, (s. 4–12). Moskva: Nauka.
- Lähteenmäki, M. (2002a). Voloshinov and Cassirer: a case of plagiarism? *Historiographia Linguistica*, Vol XXIX, No. 1/2, 121–144.
- Lähteenmäki, M. (2002b). Bahtin ja Voloshinov: dialoginen näkökulma kieleen. Teoksessa H. Dufva & M. Lähteenmäki (toim.), *Kielentutkimuksen klassikoita*, (s. 179–200). Jyväskylä: SOLKI.
- Lähteenmäki, M. (2006). Nikolai Marr and the idea of a unified language. *Language & Communication*, 26, 285–295.
- Poole, B. (1998). Bakhtin and Cassirer: The philosophical origins of Bakhtin's carnival messianism. *The South Atlantic Quarterly*, 3/4, 537–578.
- Ščerba, L.V. (1915). *Vostočnolužickoe narečie*, tom 1, Petrograd.
- Šor. R.O. (1926). *Jazyk i obščestvo*. Moskva: Rabotnik prosveščeniija.
- Tolkovyj slovar' russkogo jazyka* (1994). D.N. Ušakov (toim.). Moskva: Russkie slovari.
- Wittgenstein, L. (1953). *Philosophical investigations*. Oxford: Blackwell.
- Zinder, L.R. & Stroeva, T.V. (1999). Institut rečevoj kul'tury i sovetskoe jazykoznanie 20–30-h godov. *Jazyk i rečevaja dejatel'nost'*, 2, 206–211.
- Žirmunskij, V.M. (1936). *Nacional'nyj jazyk i social'nye dialekty*. Leningrad: Hudožestvennaja literatura.

ON SOURCES OF DIALOGISM: A HISTORIOGRAPHICAL APPROACH TO BAKHTIN'S DIALOGICAL CONCEPTION OF LANGUAGE

Mika Lähteenmäki, Department of Languages, University of Jyväskylä

The present article discusses the formation of Bakhtin's dialogical conception of language and focuses on the development of the concepts of dialogue and heteroglossia. There can be found several parallels between Bakhtin's views and the writings of the representatives of the early Soviet sociology of language who were interested in the social stratification of language. That Bakhtin addresses topical and timely issues demonstrates his sensitivity to the intellectual atmosphere of the time. Contrary to the 'vulgar sociology' which assumed that language mechanically reflects the characteristics of the socioeconomic base, Bakhtin excluded the socioeconomic structures of the society from his analysis. Bakhtin's originality does not stem from his views on social stratification of language as such, but from his dialogical interpretation of the phenomenon and its use in the analysis of the novel. Despite the thematic and terminological parallels between Bakhtin and the representatives of the early Soviet sociology of language, Bakhtin's dialogical conception cannot be reduced into his sources, because it is more than the sum of its parts.

Keywords: Bakhtin, dialogism, heteroglossia, sociology of language.